

Prædiken som det tredje rum
Marianne Gaarden
 Anis, 2015
 161 sider

Anmeldt af **Leif Andersen**

Danmark bliver ikke ligefrem overøst med bøger i prædikenlære. Men nu har Marianne Gaarden, tidligere sognepræst og nu teologisk konsulent i Helsingør stift, udgivet en udmærket indføring i den homiletiske forsknings status: *Prædiken som det tredje rum*, Anis 2015. Den er centreret om det arbejde, som ligger bag hendes ph.d.

Gaardens metode er empirisk; og deri adskiller den sig fra den meste homiletiske forskning. Hun har gennemført en række kvalitative og statistiske undersøgelser af såvel prædikanter som tilhøreres erfaring af prædikenen, sådan som den er blevet holdt, og sådan som den er blevet hørt.

Prædiken som det tredje rum er en glimrende indføring i de vilkår og baggrundsovervejelser, der må ligge bag ethvert forsøg på at drive empirisk teologi. Den er præget af en klar forståelse for de svagheder, der ligger i enhver empirisk model (fx forskerens fristelse til arbitrær

verifikation af sine forudfattede meninger). Og læseren inddrages i de overvejelser, hvorudfra vanskelighederne søges løst. Ikke mindst i disse metaafsnit viser Gaarden sin metodiske styrke.

I *Prædiken som det tredje rum* gives god indføring i kvalitativ forskning og det kvalitative forskningsinterview. Ikke mindst er det spændende at følge den erkendelsesproces, at det oprindelige undersøgelsesdesign måtte justeres hen ad vejen, fordi de indledende pilotprojekter ændrede Gaardens egen forståelse af det undersøgte! »Havde jeg fulgt min oprindelige problemformulering, var jeg endt et forudsigeligt sted, fordi jeg agerede inden for et forudsat paradigme« (47).

Gaarden blotlægger i sin undersøgelse den erfaring, som de fleste prædikanter har gjort sig: at tilhørere går hjem med vidt forskellige prædikener! Ikke blot adskiller de enkelte tilhøreres udbytte sig fra hinanden; det adskiller sig også fra den intention, hvormed prædikenen blev

holdt. Herudfra præsenteres det kommunikationsteoretiske (eller med Gaardens eget udtryk: *kommunikationsteologiske*) vilkår, at prædikens mening hverken dannes ved præstekontorets skrivebord eller i tilhørerens eget sind, men i det tredje rum imellem prædikant og tilhører.

Stort set alle de prædikanter, hun interviewer, giver udtryk for denne erfaring – og omtaler den som en vanskelighed, de stræber efter at løse! For de stræber stadig efter *at blive forstået*. Og Gaardens egen forudfattede antagelse var da også, at prædikenreception primært måtte handle om at forstå prædikens budskab, og at derfor prædikantens opgave var at gøre sig forståelig.

Men denne antagelse forlader hun i løbet af forskningsprocessen – af tre grunde, der alle gentages adskillige gange i løbet af bogen:

1. Empirien viser, at folk får noget helt andet ud af prædikenen end det, prædikanten havde til hensigt at sige.
2. Evangeliet er netop ikke en statisk sandhed, som eksisterer på forhånd. Meningen opstår i *det tredje rum* og ejes hverken af prædikanten eller af tilhøreren.
3. Efter *the linguistic turn* har vi jo alligevel måttet opgive den naive forestilling om en objektiv sandhed, om det privilegerede perspektiv.

Den for Gaarden specielle position består da i, at *hun opgiver* prædikantens intention om at blive forstået (»kaster hånd-

klædet i ringen«, *Efterskrift* s. 151)! At tilhørere går hjem med vidt forskellige prædikener, er slet ikke en vanskelighed, der skal løses, men er tværtimod prædikens skabende, dynamiske rum.

Den hensigt at blive »forstået« er ifølge Gaarden, uanset hvor subtil eller hvor bastant en udgave den fremtræder i, alligevel blot et forsøg på at videreføre den gamle *transfer-model*, der håbede på at kunne overføre mening uændret fra taler til tilhører. Prædikanten må i stedet indstille sig på at være *medvandrer* og *teologisk reflektor*.

Læst ud fra sit eget teologiske ståsted er bogen upåklagelig, vil jeg tro. Læst ud fra mit teologiske ståsted er den noget mere problematisk. Den udgør i sig selv et eksempel på svagheden ved empirisk teologi: at *erfaringsmaterialet begynder at overskrive* den forståelse af evangeliet, som prædikanten forsøger at videregive: at »overlevere først og fremmest, hvad jeg også selv har modtaget« (1 Kor 15,3).

Gaarden gennemgår udmærket den historiske udvikling fra en dialektisk homiletik over *New Homiletics* til *Other-wise preaching* – den udvikling, der netop over tid forsøgte at afvikle »transfermodelens« naivitet og manipulation af tilhørerne. Og selv, når for eksempel *New Homiletics* anerkender, forudsætter og knytter til ved tilhørernes anderledes erfaringshorisont, må den anses for at være uetisk, fordi den stadig ønsker, at tilhøreren skal følge forkynderen hen til det mål, prædikanten har sat for forkyndelsen. Den udgår dermed i virkeligheden fra en mindre udtalt, men ikke desto mindre intakt transfermodel – og bliver derfor manipulerende.

Enhver prædikant, som lever efter *the linguistic turn*, må kunne følge Gaarden *næsten* hele vejen. Men det er netop det sidste skridt, der er fatalt. For opgøret med det dialektiske og med »Guds Ord teologien« er her så fuldstændigt, at ethvert *kerygma* bliver meningsløst. *Forkyndelse* anses i sig selv for et overgreb mod tilhørernes autonomi.

Gaarden undrer sig, efter at have refereret sine interviews med præster, der indser denne vanskelighed: Hvorfor tager de så ikke den teologiske konsekvens og opgiver den naive forhåbning at gøre sig forstået? For man kan alligevel ikke styre den mening og det budskab, tilhøreren får med sig hjem.

Mens de interviewede præster ser dikotomien mellem idealet og virkeligheden som et problem, der så langt som muligt gerne skulle overvindes, så tager Gaarden dette sidste afgørende skridt og ser det ikke som et problem, men som en frisættelse, ja som et aspekt af selve evangeliets væsen.

Gaarden opstiller kun to mulige alternativer: Enten fastholder prædikanten sit forsøg på at »blive forstået«; og dermed har man *altid* forskrevet sig til en eller anden form for »transfermodel« og vil således gøre sig til herre over kommunikationen og styre den – eller også finder man sin plads som dialogpartner, blot som én af flere stemmer, og opgiver dermed sit manipulerende stræb efter at få tilhørerne til at »forstå evangeliet«.

Men når nu Gaarden igen og igen efterlyser en teologisk refleksion over den empiriske erkendelse, at præstens intenderede budskab lander så vidt forskelligt

hos tilhørerne, er det lidt mærkeligt, at bogen faktisk ikke selv giver noget bud på en sådan teologisk refleksion. Den siger blot, at teorien og teologien må bøje sig for empirien og fænomenologien.

Den giver et meget værdifuldt *kommunikationsteoretisk* bud; men *teologisk* siges der derudover faktisk ikke andet, end at evangeliet må »inkarneres« i »det tredje rum«, den i situationen opståede meningsdannelse. Der er intet bud på, hvordan man så skal forstå eller forvalte det *at forkynde*, det at proklamere *et kerygma*. Prædikanten skal bare tage til efterretning, at han/hun er en »teologisk reflektor«, hvorudfra tilhøreren så kan danne sig sin egen hørte prædiken. Men at dette udgør et teologisk problem, er bogen mærkeligt blank overfor.

Fordi erfaringen *bør være* bestemmede for teorien (og det er en hovedpointe i bogen), og fordi erfaringen af det subjektives betydning er koblet direkte på *the linguistic turn* (at objektivitet principielt ikke er mulig), så bliver det i virkeligheden, teologisk set, ikke længere muligt at indvende mod nogen tilhørers tolkning af evangeliet, at »det der er faktisk ikke kristendom«.

I det hele taget bliver, så vidt jeg kan se det, dette altoverskyggende teologiske problem faktisk kun strejft i en enkelt fodnote (note 240): »At meningen ikke kontrolleres af prædikanten indebærer selvsagt ikke, at alle meninger er lige teologisk gyldige eller rigtige.«

Hvorfor »selvsagt«? Det er virkelig svært at få øje på, hvad vi kan have dette »selvsagt« i, hvis evangeliet (sådan som Gaarden slår fast igen og igen) slet ikke er

en statisk sandhed, der eksisterer på forhånd, men altid bliver til i («inkarneres i») situationen.

Hvordan stiller prædikanten sig til den tilhørers udbytte, der – ud fra tilhørers egen erfaringshorisont – i prædikenen har hørt opbakning til selvretfærdighed, egoisme, chauvinisme, racisme? Det forekommer jo! Men når man ikke har og ikke ønsker at have nogen »Guds Ord teologi«, og evangeliet ikke bygger på nogen statisk sandhed, hvordan vil man så bære sig ad med at sige: »Det dér er altså forkert. Det er ikke kristendom«?

I praksis vil Gaarden også selv, antager jeg, forbeholde sig ret og pligt til at sige om denne eller hin forvridning af kristendommen: »Det dér er ikke genuin kristendom; sådan taler evangeliet ikke.« Men er det så ikke i virkeligheden langt mere manipulerende, hvis man *principielt* ikke vil vedgå en teologisk position og en merviden om, hvad kristendom er og ikke er, men i *praksis* alligevel har en mening om, hvad der går an at lade gælde for kristendom, og hvad der ikke går an? Denne vanskelighed følges slet ikke til dørs.

The linguistic turn har længe ikke været nogen nyhed. Vi lever i *post-postmoderniteten*. Det er længe siden, at postmodernitetens og socialkonstruktivismens billedstormende, rebelske kraft klingede ud, og den rene subjektivitet endnu kunne anses for en holdbar position og leve-måde.

At intet menneske har fuldkommen og objektiv indsigt i den evige sandhed, er evidenter – men at misforståelse ikke har samme valør som forståelse, så at der heller ikke skulle kunne tales approksimativt

om sandheden, eller at det ikke bør tilstræbes, turde være lige så evidenter. Dette drøfter jeg blandt andet i min *Teksten og tiden – en midlertidig bog om forkyndelsen*, Kolon 2006, kap. 7 (den er anført i Gaardens litteraturliste, men ikke i øvrigt diskuteret).

Det er ganske sandt, at forestillingen om at eje det privilegerede perspektiv, den direkte adgang til objektiv sandhed, er endeligt uddød sammen med modernismen. Den er naiv, den er dårlig teologi, og man kan ikke tale om troens genstand uden at tale ud fra et troende subjekt, med al den fejlbarlighed, det indebærer. Deri har Gaarden ganske ret.

Men at prædikanten dermed skulle »kaste håndklædet i ringen« og opgive forsøget på at gøre sig forstået, det er en helt unødvendig og fatal konsekvens. Og så vidt jeg læser *Prædikenen som det tredje rum*, ligger da også bagved en postteistisk forståelse af Gud selv: »Gud sker« (145); »The antithesis of divine and human actions is false. In the act of faith the initiative is reversed: God takes over, leading human beings into In/finite time and space, *which is God*« (33, citat af Chris A. M. Hermans, min fremhævelse).

I metode ligger Gaardens undersøgelser ikke langt fra den noget større undersøgelse, der under navnet *Projekt God Forkyndelse* (GF) blev gennemført cirka samtidigt (Gaardens undersøgelse blev gennemført i årene 2011-2014; GF i 2014). Begge bygger på statistiske og kvalitative undersøgelser af prædikanters såvel som tilhøreres erfaringsmateriale.

Det kunne være interessant at lægge *Prædikenen som det tredje rum* eller Gaar-

dens artikler ved siden af *God forkyndelse – projektrapport med analyser, konklusioner, vurderinger og anbefalinger* (begge udgivet 2015!) og så gennemgå punkt for punkt, hvor de metodisk adskiller sig fra hinanden. Det burde denne anmelder sikkert selv have gjort; men jeg er for lidt dreven i empiriske og kvalitative undersøgelser og deres parametre.

Men morsomt er det, at den tilgang, Gaarden præsenterer som nybrydende, i tid falder sammen med en tilsvarende, noget større undersøgelse – som ganske vist ikke forstår sig selv som »empirisk teologi«, men snarere som det Gaarden kalder en uholdbar »Guds Ord teologi«.

En klar ulempe ved undersøgelsen *Projekt God Forkyndelse* var, at den

mestendels foregik i et kirkeligt forholdsvis lukket, kulturelt rum, hvor den skeptiske tilhører eller den voldsomt uenige tilhører sikkert har været en sjælden fugl. Om Gaardens undersøgelse på det punkt er faldet heldigere ud, skal jeg ikke kunne sige; men et af hendes parametre er faktisk »den kritiske tilhører«.

Men det er interessant, at en empirisk undersøgelse faktisk også kunne gennemføres ud fra position, der vel kan gå for en udgave af »Guds Ord teologien«. Det viser antageligt, at heller ikke denne teologi, selv om både dens kritikere og dens tilhængere måske ville have forsvoret det, har været upåvirket af *the linguistic turn*.